

YENİ LİSAN HAREKETİNİN “MEŞHUR” ANKETİ VE ONUN “MEÇHUL”KİTAPÇIĞI ÜZERİNE*

Hakan SAZYEK*

ÖZET

Yirminci yüzyılın başlarında, 1911’de Selânik’te başlayan Yeni Lisan hareketi, Ömer Seyfettin (1884-1920), Ali Canip (1884-1967) ve Ziya Gökalp (1876-1924) öncülüğünde, dilde millileşme ve edebiyatta yerlileşme amacını gütmektedir. İki yıldan az faaliyet sürecine sahip olmasına rağmen söz konusu amacını gerçekleştiren hareket, *Genç Kalemler* adlı yayın organında yer verdiği ürünleriyle bilinçli olarak bir tartışma ortamı yaratmış, dönemin pek çok edibini içine çektiği bir polemik süreci oluşturmuştur. Yeni Lisan hareketi mensupları, *Genç Kalemler* dergisi odaklı etkinliklerinin yanısıra bir de anket düzenlemişlerdir. Dönemin dil, edebiyat, basın ve bilim alanlarında pek çok önemli ismine birer mektup göndermişler, yedi sorudan oluşan bu anket aracılığıyla amaçlarına etkili ve sarsıcı bir tutumla daha kısa sürede ulaşmak istemişlerdir. *Genç Kalemler* yazı kurulu üyeleri, bu anket kapsamında mektuplara ek olarak konulmak üzere bir de *Yeni Lisan ve Bir İstimzac* başlıklı bir kitapçık kaleme alıp bastırmıştır. Hareketin programını derli toplu bir şekilde verme düşüncesinin ürünü olan bu kitapçığın tam bir orijinal nüshası şimdiye kadar mevcut değildi. Sadece Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinde eksik bir nüshası bulunuyordu. Ancak bugün söz konusu kitapçığın iki nüshasının daha genel kütüphanelerde mevcut olduğunu belirtmek mümkün olmaktadır. Biri Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, diğeri İSAM Kütüphanesinde bulunan bu nüshalar eksiksizdir. Bu çalışmada, bu nüshalardan hareketle *Yeni Lisan ve Bir İstimzac* başlıklı anket kitapçığının genel bir değerlendirmesi yapılmakta ve ardından Latin harfli metni verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Lisan ve Bir İstimzac*, Yeni Lisan hareketi, soruşturma, anket.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

*Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, El-mek: hsazyek@hotmail.com

ON THE “WELL-KNOWN” QUESTIONNAIRE OF NEW LANGUAGE MOVEMENT AND ITS “UNKNOWN” BOOKLET

ABSTRACT

In the beginnings of twentieth century, New Language movement, initiated by Ömer Seyfettin (1884-1920), Ali Canip (1884-1967) and Ziya Gökalp (1876-1924) in Salonika in 1911, aims to be nationalised in language and to be localised in literature. Although it had action process less than two years, the movement which realised its aim established a conscious platform with its products gave place on the media organ, called *Genç Kalemler*, and also established polemic process which drew in many of the literary works of the period. The members of New Language movement, besides to activities focused on *Genç Kalemler* journal, took a questionnaire. They sent to letters to whom are very famous in the field of language, literature, media and science, they wished to achieve their aim with a more efficiently and sensational approach via seven-question-poll. In the scope of this questionnaire, the members of editorial board of *Genç Kalemler* also wrote and published a booklet, titled as *Yeni Lisan ve Bir İstimzac (New Language and A Questionnaire)*, to be added to the letters. There has not been an original copy of this booklet, which is the product of an idea to present the movement’s programme clearly, up to now. We just have the information that there is a -missing- copy in Atatürk University Library. However, it is possible to state that two original copies of mentioned booklet are in existence in the more general libraries. The copies, one of which is in Bilkent University Library, the other is ISAM Library, are complete. In this research, with reference to these copies, a general evaluation of questionnaire booklet, titled as *Yeni Lisan ve Bir İstimzac (New Language and A Questionnaire)*, is conducted and then text with Latin letters is presented.

Key Words: *New Language and A Questionnaire*, New Language movement, questionnaire, poll.

11 Nisan 1911 tarihinde Selânik’te başlayan Yeni Lisan hareketi, Ömer Seyfettin (1884-1920), Ali Canip (1884-1967) ve Ziya Gökalp (1876-1924) öncülüğünde Türk dilini ve edebiyatını kısa bir sürede sadeleşme ve millileşme sürecine sokmuş, bu yönüyle dil ve edebiyat tarihimizde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Hareketin yayın organı olan *Genç Kalemler* dergisi de onsekiz ay süren yirmiyedi sayılık -yeni- yayın döneminde oldukça hareketli bir dil ve edebiyat ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hareketin üyeleri, dil ve edebiyat ile ilgili görüş, eleştiri ve önerilerini, makale, hikâye, şiir gibi edebî ürünlerinin yanısıra, kısa sürede meydana gelen polemik ortamında, kendilerini eleştiren kesimlere dönük cevapları ve bu bağlamdaki kışkırtıcı yazılarıyla derginin sayfalarında ortaya koymuştur. Daha ilk sayıdan başlayan “Yeni Lisan” başlıklı yazı dizisi, “Gençlik Kavgası” ve “Dün-Bugün” köşeleri, hareketin bu bağlamdaki başlıca ifade düzlemleridir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Yeni Lisan’ın öncüleri, *Genç Kalemler*’deki etkinliklerini sürdürürken hareketin henüz başlarında¹ görüşlerinin uyandıracığı yankının boyutlarını görebilmek için geniş bir kesime doğrudan ulaşmayı düşünmüş ve bu doğrultuda bir anket düzenlemiştir. Dil, edebiyat, basın ve bilim alanlarında dönemin pek çok önemli ismine yedi soruluk bir anket metni ve sadece bu anket için kaleme alınıp bastırılmış *Yeni Lisan ve Bir İstimzac* adlı kitapçık gönderilir.

Anketin temelini oluşturan soruların basılı olduğu metnin özgün nüshası hâlâ bulunabilmiş değil; bununla birlikte, Dr.Öksüz’ün, Ömer Seyfettin’in “Yeni Lisan ve Çirkin Taarruzlar” başlıklı yazısından aktardığı üzere, bu soruların neler olduğunu biliyoruz. Sorular şöyle:

“1-Müceddidlerin, lisanların tabii cereyanlarını çabuklaştırmaya, kolaylaştırmaya salâhiyetleri var mıdır?

2-Bir lisan başka lisanlardan ihtiyacı olduğu kelimeleri alabilir; fakat kaide alabilir mi?

3-Üç lisanın kaidelerinden müteşekkil bir lisan olabilir mi? Ve bu itibarla Türkçeye Osmanlıca denebilir mi? Olamaz ve denemezse lisanımızı bu hastalıklardan kurtarmak bizim için bir vazife değil midir?

4-Türkçeyi sadeleştirmek için şimdiye kadar tasfiyecilerin yaptıkları gibi lisanımızda me’nus Arapça, Acemce kelimeleri atarak Çağataycadan, Türkmenceden kelimeler almak lisanların tabii tekâmülüne muvafık bir hareket midir?

5-Lisanın sadeleştirilmesinde ve yenileşmesinde Arapça ve Acemce terkiplerin, cümlelerin, edatların kullanılmasını esas itihaz etmek lisanın tabii tekâmülü için en muvafık bir usul değil midir?

6-Sadrâzam, şeyhülislâm gibi terkiplikten çıkarak klişe olmuş şeyleri, olduğu gibi bırakmak; menekşe, kavga, kalabalık gibi Türkçeleşmiş Arabî ve Farisî kelimeleri Türkçe söylendiği gibi yazmak ve onları tamamen benimsemek doğru değil midir?

7-Bu suretle neticede dilimiz, sadeleşmeye gitmeyecek midir?”².

Bu noktada, şunu da belirtmeden geçmemek gerekir ki, bu soruların yönlendirici ve kışkırtıcı edası, Yeni Lisan’ın, -Türk edebiyatında ilk olmak üzere-avangart bir hareket oluşunun önemli bir ögesi olduğunu da açıkça göstermektedir. Özellikle, 3., 5., 6. ve 7. sorularda söz konusu eda çok belirginleşmektedir.

Anketin ikinci önemli parçası olan kitapçığa gelince. *Yeni Lisan ve Bir İstimzac* adlı bu risalenin, Öksüz’ün, 1995 yılında yayımlanan kitabında “Şimdilik, bilemediğimiz ellerdeki tamamı bulununcaya kadar, bir boşluğu dolduracağına inandığımız”³kaydıyla yegâne nüsha olarak belirttiği, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi (Seyfettin Özege bağış kitapları) 18116 numarada kayıtlı olanın dışında, bugün elimizde iki nüshası daha bulunmakta. Bunlardan biri Bilkent Üniversitesi Kütüphanesinde PL115-Y46 kayıt nolu; diğeri de İSAM Kütüphanesinde E13546 T422 YEN.L.kayıt nolu nüshadır. Bir ekitaş olan ikinci nüshanın ilk ve son sayfalarında “Mehmet Şevket Eysi Kütüphanesi” mührünün bulunması, bu nüshanın, bağışçının tasarrufuyla pdf formatlı bir metin olduğunu düşündürmektedir.

¹ Yeni Lisan hareketi üzerine bir çalışma yapmış olan Dr.Yusuf Ziya Öksüz, bu anketin ne zaman düzenlendiği hususunda kapsamlı tahminler yürütür ve söz konusu soruşturmanın, hareketin henüz başlangıç aşamasında düzenlendiği hükmünü verir (*Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.93-94).

² Öksüz, a.g.e., s.103-104.

³A.g.e., s.96.

Yeni Lisan ve Bir İstimzac, Öksüz'ün de "Ali Cânib Bey'in (..) yazısından"⁴ naklen ifade ettiğine göre, 36 sayfadan oluşmaktadır. Kapağında "İstimzaca mahsus tab edildiği için yalnız hediye olarak takdim edilir." notu bulunan risalenin ilk 14 sayfasından sonra sayfa numaraları, "Yeni Lisanın Güzelliği" başlıklı bölümle birlikte, tekrar 1'den başlamaktadır. Böylece, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesindeki nüshanın 14 sayfadan ibaret oluşu da bir anlam kazanmaktadır. Bu kısım da 16 sayfa sürüp "İstikbal yeni lisanındır" sloganıyla bittikten sonra sayfa numaraları "Türkçe Terkiplerin Güzelliği" başlığıyla birlikte tekrar 31'den başlamakta ve toplam metin 36. sayfada bitmektedir. Dolayısıyla risalenin ortasında, bağımsız bir sayfa sıralamasına sahip 16 sayfalık "Yeni Lisanın Güzelliği" başlıklı bölümle, kitapçığın sonundaki "Türkçe Terkiplerin Güzelliği" başlıklı kısım, anket kitapçığının eklentisi mahiyetinde değerlendirilmiştir.

Yeni Lisân ve Bir İstimzac adlı risale kendi içinde üç ana bölüme ayrılmaktadır. Kitapçıkla aynı başlığı taşıyan ilk ana bölüm altında "Eski Lisan ve Menşei", "Tasfiyeciler ve Hataları", "Yeni Lisanın İlk Adımları", "Yeni Lisanın Program", "Yeni Lisanın Mekteplere Tatbiki" başlıklı beş alt bölüm yer almaktadır. "Yeni Lisanın Güzelliği" başlığını taşıyan ve tekrar 1'den başlatılan ikinci ana bölümde ise "Lisanda İkilikler", "Türkçenin Tecvidi", "Âlimlerin ve Avâmın Psikolojileri", "Türkçenin Bedaeti", "Terkiplerde ve Cemlerde İkilikler" alt kısımları yer almaktadır. 31 (29) sayfa numarasıyla başlayan "Türkçe Terkiplerin Güzelliği" başlıklı son ana bölümde de ayrıca "Cemler" ve "Edatlar" alt başlıkları bulunmaktadır. Bu üçlü tasnif içinde ikinci ve üçüncü ana bölümlerin birer "eklenti" olduğu hükmünün tutarlılığı, "Yeni Lisanın Programı"nın maddeler halinde sıralandığı 10. ve 12. sayfalarda yer verilen iki dipnotun varlığıyla da doğrulanmaktadır. Zira, bu notların ilki "İstimzacımızın sonundaki (Türkçe Terkiplerin Güzelliği) bahsinin tedkikini istirham ederiz.", ikincisi de "'Yeni Lisanın Güzelliği' bahsine müracaat buyurunuz." şeklinde, anılan başlıkları ana metinden ayrı tutan bir tavrın ürünüdür.

Araştırmalarım sırasında önce Bilkent Üniversitesindeki nüshayı temin ettim. Bu nüshada, 36 sayfalık bir hacme sahip olduğu ön bilgisiyle yaklaştığım kitapçığın, eklenti kısmındaki 2. ve 3. sayfanın eksik olduğunu gördüm. Ancak, İSAM Kütüphanesindeki nüshayı da elde edip gözden geçirince aynı sayfaların onda da eksik olduğu dikkatimi çekti. Dolayısıyla, iki nüshada da anılan sayfaların noksanlığı, tesadüfün ötesinde bir durumun bulunduğunu gösteriyordu. Buna göre, sayfa numaraları bir dizgi hatası sonunda 1'den 4'e geçmişti. Nitekim, mevcut sayfalar arasında bir kopukluk olmayışı da bu hükmü doğrulayan en önemli bulguydu. Böylece, 36 sayfadan oluştuğu bilinen kitapçığın tamamının aslında 34 sayfa olduğu kesinleşmiş oluyor. Anket kitapçığının bu çalışmada verdiğim Lâtin harfli metninde söz konusu karışıklığı gidermek için, özellikle 1'den başlatılan kısımdan itibaren, matbu sayfa numaraları ile olması gereken numaralar arasındaki farkı [1/15] şeklinde gösterme yoluna gittim. Dizgi hatasıyla atlama yapılan sayfalardan itibaren de [4/18 (2/16)] şeklinde belirttim. Köşeli ayraç içindeki ilk numara, bu bölümün kendi iç sayfa numarasını, ikincisi de toplam sayfa bağlamındaki yerini göstermektedir. Yuvarlak ayraç içindeki sayılar ise aslında olması gereken sayfa bilgilerini işaret etmektedir.

Yeni Lisan ve Bir İstimzac'ın barındırdığı görüşleri ve söz konusu anketin sonuçlarını burada ele almaya gerek duymuyorum. Çünkü, Dr. Öksüz'ün çalışmasında bunlara değin değerlendirmeler ayrıntılı bir şekilde yapılmış durumdadır⁵. Dolayısıyla, bu çalışmanın başlıca

⁴ A.g.e., s.96.

⁵ A.g.e., s.93-106. Öksüz, çok dikkatli tespitler yapmakla ve isabetli hükümler vermekle birlikte, risaleden doğrudan alıntı yaptığı pasajlarda oldukça önemli okuma yanlışları yapmıştır. Bu bağlamda, risalenin metnine geçmeden önce bunları vermek istiyorum. Sıralayacağım sözcüklerin ilki, Öksüz'ün yanlışlarını, ikincisi de doğru şekilleri göstermektedir: "hodbin- hurde-bîn", "yegnüş- yek-nüvişt", "şehnüş- şeh-nüvişt", "mevlidü'l-humûza- müvellidü'l-humûza", "mevlidü'l-mâf- müvellidü'l-mâ", "insâc- ensâc", "terkib- tereküb", "müreccce- müreccah", "icbar- izbar", "itlâf- itilâf", "mündemic-i bedaata- mündemic bedaete", "kader-keder", "(ibtidaî) âdem- adam". Bu yanlış okumaların,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

amacı, kitapçığın tam ve doğru metnini vermektir. Ancak şu genel yargıyı vurgulamak gerekirse, *Yeni Lisan ve Bir İstimzac*, *Genç Kalemler* eksenindeki polemikçi yazılara göre daha sakin bir tutumla kaleme alınmış; Türk dilinin sorunlarını bilimsel denilebilecek bir ağırbaşlılıkla, dil’in kendi sınırları içinde kalarak inceleyen bir çalışma oluşuyla dikkati çekmektedir.

YENİ LİSAN ve BİR İSTİMZAC

**İstimzaca mahsus tab edildiği için
yalnız hediye olarak takdim edilir.**

Midhat Paşa Sanayi Matbaası

Genç Kalemler Tahrir Heyeti

Selânik

[1] **Yeni Lisan**

ve

Bir İstimzac

-1-

Eski lisan ve menşei

Bugüne kadar kullanılan, Arapça, Acemce, Türkçe kaidelerinin altında ezilmekte olan lisana, *Genç Kalemler* tahrir heyeti “eski lisan” namını veriyor. Bu, fen ve tabiata son derece muhalif bir ucubeydi; lisan ilmi bize pek güzel ispat ediyor ki muhtelit dil olamaz. Bir lisan diğer lisandan kendisinde bulunmayan kelimeleri alabilir; bu birçok zaruretlerin neticesi olduğu için meşrudur; fakat kaide alamaz. Dünyanın hiçbir tarafında bir dil tasavvur edilemez ki birkaç lisanın kaideleri altında ezilmiş olsun. Ve yine hiçbir kavim yoktur ki onun tekellüm lisanı başka, tahrir lisanı başka olsun. Tabiata, fenne muhalif olduğu bu kadar sabit olan “eski lisan” nasıl olmuş da meydana çıkmıştır? Hemen şöyle bir tedkik edelim:

Türkler İslâmlığı kabul ettikten sonra Arap yazısını da kabule mecbur oldular. Bu yazıda (med) harfleri yalnız (memdud harekeler)i gösterebilirdi. Acemcenin harekeleri Arapçanın harekeleri gibi memdud ve maksur olmak üzere iki türlü olduğu için Acemler lisanlarını Arap harfleriyle kolayca yazabilmişlerdi. Türkçede [2] bütün harekeler maksurdu. Memdud olanlar yoktu. Bundan dolayı “Selçukîler” Türkçe kelimeleri “saitsiz” yazmak mecburiyetinde kaldılar; meselâ (olub)u (olb) (oğlan)ı (ogln) yazıyorlardı. Türkçe kelimelerin Arap harfleriyle yazılmasındaki bu güçlük yazı yazarları, yazılışı daha kolay olan Arapça ve Acemce kelimeleri, terkipleri tercihe sevk ediyordu. Bu kelimelerin, bu terkiplerin Türkçede çokça isti’maline daha mühim olmak üzere başka bir saik de vardı: Ana lisanları zengin bir edebiyata, ilmî bir

çalışmanın dokuz yıl sonra yapılan 2.baskısında (TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.97 vd.) da düzeltilmemiş olması dikkat çekici bir başka noktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

kütüphaneye malik olmayanlar edebiyatça ve ilimce zengin olan başka lisanları öğrendikten sonra o lisanlara ait kelime ve terkipleri fasih sanmağa, kendi dillerini kaba ve yanlış telâkki etmeğe başlarlar. İşte bu “ruhî halet” tesiriyle “Selçuk Türkçesi”ni ilk yazmağa başlayanlar da Arapça ve Acemce kelimelerinde, terkiplerinde lisanca daha büyük bir necabet, edebiyatça daha iyi bir kıymet bulmuşlardı. Fazla olarak Arapça, din ve şeriat, Acemce de saltanat ve edebiyat lisanıydı. Eski yazılarını, tarihlerini, edebiyatlarını unutan ve ırkî seciyeleri tesiriyle daima “cezrî inkılâplar” yapmağa meyyal bulunan Türklerin Arapçada Acemcede buldukları “icaz *prestige*” kuvvetine musahhar olmamaları mümkün değildi. Hususuyla yeni bir din, yeni bir medeniyet kabul eden, mahallî ihtiyaçlara muvafık yeni hükümetler tesis eyleyen bedevî ve tahsilsiz bir kavim dine, medeniyete, hükümete[3] dair yeni kelimeler ibda etmek ihtiyacındadır. Bu kavim tabîidir ki ruhî ve içtimaî hadiselerin müdürü olan “ekal sa’y” kanununa isyan edemezdi; dinini, medeniyetini, hükümet usulünü kabul ettiği, hayat ortaklığı tesis ederek bir muhitte yaşamağa karar verdiği kavimlerin basma kalıp terkipleri ve ıstılahları mevcut iken yenilerini aramak böyle bir kavmin hatırına bile gelmezdi. Tarihî bir tekâmüle başlayan yeni milletler ibda devresine gelmeden evvel uzun bir taklît devresi geçirmek mecburiyetinde kalırlar. Saydığımız âmiller arasında başka milletlere mensup üstadların beceriksiz mukallidleri olan âlimlerde ve şairlerdeki hocalarına benzemek arzusunu, malûmatfüruşluk hevesini de unutmamak lâzım gelir. Hep bu heves neticesidir ki birçok Türkler eserlerini Arapça, Acemce yazmışlardır.

Türkçe yazmağa tenezzül edenler de yalnız kendi lisanlarının edat ve fiillerini kullanmakla iktifa edecek derecede taarrüb ve taaccüm hastalıklarıyla ma’lûl olmuşlardır. Bir şey daha vardır ki onu da söylemeliyiz: Eski Mısır hiyeroglif âlimlerinde olduğu gibi bizim münşilerimizde de âdeta bir “kast usulü”, bir “zekâf kefeviyet” arzusu vardı. Onlar nasıl kendi tabakaları haricinde olanların hiyeroglifi anlamak istemelerini bir küfür addetmekte idiyeler bizimkiler de yazılarının ancak kendi seviyelerinde bulunanlar tarafından anlaşılacak derecede muğlak olmasını en büyük[4] edebî kıymet addediyorlardı. Bu kafadaki münşilerimizin herkes tarafından okunamamak için eserlerini siyakat hattıyla yazmamış olmalarına taaccüb edilir!..

Bu taklît cereyanı Nergisî’leri, Veysi’leri yetiştirmekte, hamseler gibi zoraki iğlâk nûmuneleri meydana getirmekte iken doğru duyan, yalnız kendi lisanını, kendi hayatını seven avam başka bir lisan konuşuyor, kendi muhitinden ayrılan bu tabiata muhalif akıntıya hiç ehemmiyet vermiyor, kendi karihasından doğurduğu Âşık Garip’leri, Köroğlu’larını, manileri, destanları terennüm ediyordu. Kendi lisanına giren Arapça Acemce kelimeleri tasarruf ederek Türkçeleştiriyordu. Ara sıra Sinan Paşa gibi, Koçi Bey gibi, Hakkı Paşa gibi, Âkif Paşa gibi doğru hislere malik zatlar çok kere noksan, ve bazan da yanlış cereyanlara tabi olmakla beraber bu yapma lisanı hırpalamış, avam lisanına yaklaştırmak istemişlerdir. Fakat o zamanlar içtimaî bünyesine gerek tebasını gerek ecnebileri “kendi kendilerini idare eden mutaazzıv cemaatler” halinde kabul edecek derecesinde temsil melekesinden henüz mahrum bulunan Osmanlı milleti yabancı lisanların kendi lisan muhitinde haiz oldukları haksız imtiyazlara nihayet verecek bir seviyede bulunmuyordu.

Lisanda teceddüd ihtiyacını mantikî ve usulî bir surette ilk hisseden Şinasi’dır. Memleketimizin siyasî ve içtimaî bir yeniliğe teveccüh ettiği Reşid Paşa devrinde yetişen Şinasi Efendi[5] Fransa’da tahsil ettiği sırada lisanla edebiyat arasındaki samimi münasebeti; edebiyat, lisana ne kadar yaklaşırsa o kadar bedî ve insanî olacağını lâyıkıyla anlamış, ve vatanına dönünce bu içtihadını tatbika başlamıştı.

Nergisî lisanı edipler arasında kuvvetli bir revaca malikti. Avam da okuyacak kitap bulamadığı için büsbütün okumadan yazmadan mahrum kalmıştı. Şinasi bu haller karşısında lisanı “radikal, cezrî” bir surette yenileştiremez, “ekal sa’y” kanununu ihmal ederek Nergisî lisanından bir hamlede avam lisanına atlayamazdı. Çünkü böyle kökten bir yeniliği ne havas kabul eder, ne de

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

avam tervic edebilirdi. Bu manialar mevcut olmasa bile ilk edebî terbiyesini eski lisandan alan Şinasi -tabiat atlayamaz kanunu mucibince- şüphesiz ki radikal olamayacaktı. Zaten hiçbir müceddid yoktur ki eskilikten bazı unsurlar muhafaza etmiş olmasın. Halis yenilik ancak müceddidlerin muakkıblerinde görülür. İşte bunun için Şinasi'nin lisanımızda husule getirdiği teceddüd (merbut nesr)ü (maktû' nesr)e tahvilden, secileri, tefsîrî atıfları, izafet ve tavsif tetabularını tarddan ibaret kalmış, hulâsa Şinasi lisanı Nergisî lisanından yeni lisana uzatılmış bir köprü vazifesini ifa etmiştir.

[6] -2-

Tasfiyeciler ve hataları

Şinasi'nin mantıkî ve usulî bir surette lisanı husule getirdiği teceddüdün kâfi olmadığı artık hissediliyor ve lisan tasfiyesi namıyla birtakım teşebbüsler ortaya sürülüyordu. Bütün bu hareketlerin hulâsası: “Başka lisanlardan alınarak gerek tasarruf edilmiş ve gerek edilmemiş bütün kelimeleri lisanımızdan çıkarmak, ve yerlerine Türkçe cezirlerden müştak kelimeleri ikâme etmek”ten ibaretti. İctihad, lisan ilminin en esaslı kanunlarına mugâyir olduğu için kuvvetli bir hata idi. Maks Müller’in dediği gibi “bir lisan kendi cezirlerinden değil, kendi tasarruflarından müteşekkildir.” Türkçenin tasarruf etmiş olduğu Arapçaya, Acemceye, yahut başka lisanlara mensup kelimeler tamamıyla Türkçe kelimeler demektir. Bu kelimeleri Türkçe addetmemek ne kadar hata ise, terk edilen ve artık avam tarafından tanılmayan Türkçe kelimeleri lisanımızın canlı unsurları sanmak da o kadar büyük şaşkınlıktır. Müstehase haline gelmiş hayvan yahut nebat nevilerinin yeniden ihyasına çalışmak da “lisanların tekâmülî düsturları”na o kadar menafidir. Bir lisanın canlı kelimeleri halk tarafından manâsı bilinen ve tekellüm lisanında kullanılan kısımdır. Bu kelimelerin cezir itibarıyla başka bir lisana ait olmasının ehemmiyeti [7] yoktur. Meselâ Allah, peygamber, cennet, cehennem kelimeleri, çalab, yalvaç, uçmak, tamu kelimelerinden daha Türkçedir. Çünkü bu kelimeler hayata maliktir, lisanî bir mevcudiyetle yaşıyor, ötekiler ölmüştür, yalnız bir müstehase varlığıyla eski lûgat kitaplarında mevcudiyetini muhafaza ediyor.

Meşrutiyetin ilânını müteakip teessüs eden (Türk Derneği) namındaki (lisan encümeni) de tasfiyecilerin de bu yanlış yoluna gitmekten başka bir şey yapmadı. Bundan dolayıdır ki lisanın ıslahında esaslı bir rol ifa edemediği gibi, hareketini düzeltmezse şimden sonra da edemeyeceği derkârdır.

-3-

Yeni Lisanın ilk adımları

Şinasi'den sonra lisan gittikçe sadeliğe doğru yürüdü. Cevdet Paşa (Kıyas-ı Enbiya)sında, Hamit, Kemal, Ekrem Beyler, Ahmet Midhat Efendi, Muallim Naci, bihassa Nabizade Nazım ve Sezai Beylerle bunları takip edenler Arapça, Acemce terkipleri az kullanmağa meyil gösterdiler; fakat hareket bir kaide, bir usul dairesinde takip olunmadığı için sahipleri muttarid bir üslûp ile yazı yazamıyorlardı... Bundan on onbeş sene evvel Hüseyin Cahit Bey “teessüf olunur ki [8] lisanımıza Arabî ve Fârisî kelimelerle beraber Arabî ve Fârisî kaideler de almışız.” demiş, eski lisanın münasebetsizliğini -birinci defa olarak- göstermişti. Fakat mensup olduğu (edebî muhit) eski lisandan büsbütün ayrılamadığı için bu fikrini fiil haline koyamadı.

Meşrutiyetin ilânından sonra siyasî ve içtimaî ihtiyaçlar lisanın sadeleştirilmesi keyfiyetini te'kid etti... Herkesin ruhunda mübhem bir surette (lisanda müsavat) fikri uyanmağa başladı. (Millî hakimiyet)in kabulü, bütün vatandaşların bu hakimiyeti güzel ifa edecek bir irfan seviyesine getirilmesini icap eder. Bunun da yegâne vasıtası (umumî ve müşterek bir lisan) olabilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Osmanlılar (demokratik) bir idareyi kabul ettikleri gün (idraki yalnız yazanlara münhasır, aristokrat bir lisan) tegallüb mevkiinde kalamazdı. Nitekim bütün imtiyazlı tabakalar gibi o da kalmadı, düştü...Şu bir iki sene zarfında meydana çıkan eserler, o kof terkiplerden, eğri büğrü cemlerden sıyrılmaya başladı, genç ediplerimizin pek çoğu bu içtimaî cereyana kapıldılar, lüzumsuz tantanalara attılar.

Lisanımıza “bedaet *Esthetique*” noktasından bakanlar gördüler ki kullanıla kullanıla köhneleşmiş, basma kalıp haline geçmiş terkipler artık taravetini kaybetmiş, çirkinleşmiştir. [9] esas şekilden tecerrüd edemediği için, onlar, yeni fikirlerin, yeni hayallerin doğmasına, büyümesine mani oluyordu. Genç edipler bu terkipleri bozmadıkça ne kadar gayret etseler basmakalıp fikirlerden, klişe halinde hayallerden kurtulamayacaklardı. Ve işte böyle bir güzellik ihtiyacı da (yeni lisan)ın âmillerinden biri oldu. Genç ediplerimizden birçoğunun yazdıkları eserlerde, hususıyla Halide Hanımın geçenlerde neşrolunan (Harap Mabetler)inde görülen (Arapça, Acemce terkipler azlığı) bütün bu saydığımız sebeplerin neticesidir. Fakat yine bu eserlerin şurasında burasında iyilik güzellikle taban tabana zıt Arapça ve Acemce terkipler görülüyor ki bu sırf (lisanî bir düstur)un mevcut olmamasından ileri geliyor. Bu ihtiyacı hisseden, bütün bu cereyanları tedkik eyleyen birtakım gençler istikbal Türkçesinin Arapça, Acemce terkiplerden, cemlerden, edatlardan âzade kalacağını sezerek lisanımızın bu esasa rabtını istediler; ve buna (yeni lisan) namını verdiler.

-4-

Yeni Lisanın programı

Yeni lisan bütün dünyadaki lisanlar gibi yalnız kendi sarfını tanımak, ve Arapça, Acemce kelimelerin menşelerinin tedkikini iştikak [10] ilmine tevdi etmek istiyor; yani (Türkçeye yalnız Türkçe kaideler hakim olmalıdır.) diyor. Yeni lisanın programı aşağıdaki kaidelerden ibarettir:

1-Türkçeterkiplervecemlerihtiyacakâfi[*] olduğundan Arapça, Acemce bütün terkip ve cemler kullanılmayacak...

2-Sadr-ı azam, şeyhü'l-İslâm, Bâb-ıâli, Şûrâ-yıdevlet, arz-ihâl, pâ-y-ıtaht, tercüme-ihâl gibi terkip bünyesinde buldukları halde manâca basit, ve evlâd, talebe, amele, havadis, ahlâk, edebiyat, rüsumat gibi cem bünyesinde buldukları halde manâca müfred olan tabirler kullanılacaktır.

3-Bazı ıstılahların mukabilleri olmak üzere (hurde-bîn, bed-bîn, yek-nüvişt- *monographie*, şeh-nüvişt *chef d'œuvre*, müvellidü'l-humûza, müvellidü'l-mâ', gibi Arapça, Acemce mürekkep kelimeler istimal edilecektir.

4-Hayvanat, nebatat, ensac gibi cemler, hayvanlar, nebatlar, nescler manâsında kullanılmayacak, *zoologie*, *botanique*, *histologie* ilimlerinin mukâbilleri olarak baki kalacaktır.

5-İlm-i rûh, ilm-i içtimâ, ilm-i hayât, ilm-i garîze *physiologie* kabilinden tabirler tıpkı Fransızca mukabilleri gibi basit sayıla[11]caktır.

6- “Sarf” ile “iştikak” bahisleri birbirinden tamamıyla ayrılacak, iştikakça mürekkep olan yukarıdaki tabirler sarfça basit telâkki edilecektir. Sarf kitaplarında Arapça, Acemce kaidelerden asla bahsedilmeyecek, bu lisanların müştak ve mürekkep kelimeleri, sarf kitaplarında (semaî ve basit) kelimeler gibi gösterilecek, nasıl iştikak ve terekübettikleri (iştikak) kitaplarında izah edilecektir.

*İstimzacımızın sonundaki (Türkçe Terkiplerin Güzelliği) bahsinin tedkikini istirham ederiz. (Not metne aittir)

7-İştikakça terkip ve cem bünyesinde bulunduğu halde sarfça basit ve müfred telâkki edilen kelimeler lûgat ve muhit kitaplarında müstakil bir kelime vaziyetinde gösterilecek, eski lûgat kitaplarının mürekkebi basitte, cem’i müfredde göstermek gibi kaideleri kaldırılacaktır. Meselâ (muhîtü’l- ma’ârif) kelimesi (muhit) yahut (maarif) kelimelerine tahsis olunan satırlarda değil, müstakil bir kelime gibi kendi başına yazılarak tefsir edilecektir. Nasıl ki Fransızca kâmuslarda *encyclopedie* kelimesi (*cycle*) yahut (*pedie*) kelimelerine tahsis olunan mevkilerde izbar edilmez, basit ve müstakil bir kelime suretinde ayrıca yazılır.

8-Yukarıda sayılan ve ilmî mefhumların yeni istilahları olmak üzere vücutlarına ihtiyaç bulunan terkip ve cemlerden maada tahlili mümkün ne kadar klişeler varsa bozulacak, yahut vücutlarına ihtiyaç yoksa kat’iyen terk edilecektir. (Nazar [12] noktası, sanat eseri, dikkat nazarı) gibi tabirler (eser-i san’at, nokta-i nazar, nazar-ı dikkat) tabirlerine müreccahtır. (Nazar-ı dikkate almak) mevkiinde (nazara almak) yahut (dikkate almak) tabiri kullanılabilir.

9- Arapça, Acemce terkiplerin tufeylisi olan Türkçe terkiplerde yaşamasına imkân verilmeyen Arapça, Acemce kelimeler artık isti’mal edilmeyecek, bu suretle lisanımız kendi kendine tasfiye edilmiş olacaktır; meselâ mâ’ gibi, âb gibi kelimeler sırf mâ’-ı leziz, âb-ı sâf gibi terkipler sayesinde yaşadığı için bu terkiplerin terki hâlinde ölmüş bulunacaktır.

10-Arapça, Acemce kelimelerin avamca temsil edilen şekilleri havasça muhafaza olunan aslî şekillerine tercih edilecektir: bekere- makara, çârçûbe- çerçive, nerdüban-merdiven, benefşe-menekşe... gibi.

11-Türkçede Arapça, Acemce kaideler hakim olmayacağı gibi bu lisanların tecvidleri de nâzım olmayacaktır. Türkçeye giren Arapça, Acemce kelimeler Türkçenin kaidelerine tamamıyla tabi olacağı gibi tedricîbir surette de Türk tecvidine tetabuk edecek, Türkçenin hususî âhengiyle itilâf edecektir [*]

12-Arapça, Acemce kelimelere dahil, yahut lâhık olan Arapça, Acemce edatlar da mümkünse Türkçe edatlara tebdil edile[13]cektir. (Tabiat-tabîlik, gayrtabiati-tabiatısızlık, şuurî-şuurlu, gayrîşuurî, şuursuz...) gibi.

13-Terkiplerle ifade olunan manâlar, basit kelimelerle ifade edilmeğe çalışılacaktır. (Kuvve-i fâtıra) yerine (fatıra), (hikmet-i bedâiyi) yerine (bedaet), (gâye-i hayâlî) yerine (mefkûre), (ilm-i hayvanât) yerine (hayvanat), (Meclis-i Meb’ûsân) yerine (Meb’usan) gibi. Bu lâzımdır; çünkü lisan ilmi “kelimeler medlûlerinin tarifleri değil, işaretleridir.” diyor. Mürekkep kelimeler medlûlleri tarif ihtiyacıyla yayılmıştır. Halbuki kelimeler medlûllerinin yalnız işareti olduğundan bu hizmeti basit kelimeler daha iyi ifa eder.

14-Türk Derneği’nin vesair tasfiyecilerin yaptıkları gibi Çağataycaya, Türkmenceye, yahut yalnız Anadolu, Rumeli lehçelerine mensup kelimeler (yeni lisan)da kullanılmayacaktır. Yeni lisan, İstanbul’da tekellüm edilen, ve edebî lisanımızın istifasıyla nezih ve necip bir mevki kazanan üslûp ve kelimeleri isti’mal edecek. Ve bu üslûp ve kelimeleri İstanbul şivesinde mündemic bedaetetevfikan daha ziyade güzelleştirmeğe çalışacaktır.

-5-

Yeni Lisanın mekteplere tatbiki

Yeni lisanın birinci hedefi “ıştikak” bahsini “sarf”[14]tan büsbütün çıkarmaktır. Bir kelime ıştikakça “terkip” yahut “cem” bünyesinde olduğu halde sarfça “basit” yahut “müfred” olabilir. Bunun için manâsı basit olan terkiplerle manâsı müfred olan cemlerin “ıştikakî” mahiyetleri tasfiye sarfında hiç nazara alınmayacaktır. İsti’mali zarurî olan “terkibî vasf”lar da bu kabildendir. Gerek

* “Yeni Lisanın Güzelliği” bahsine müracaat buyurunuz.(Not metne aittir)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

bu gibi kelimeler, gerek sair Arapça, Acemce isimler, mastarlar, sıfatlar tasfiye sarfında semâî lâfızlar sırasına konulacaktır.

İbtidaiyelerde, rüşdiyelerde tasfiye sarfı okutmak kâfidir. İdadiyelerde “İştikak” namıyla ayrıca Arapça, Acemce terkiplerin ne surette tereküb veyahut iştikak ettikleri gösterilebilir. Bu iştikak derslerine Türkçe kelimelerin asıllarını, iştikaklarını da ithal etmek faydalıdır. Rüşdiye tahsiliyle iktifa edenler çiftçilik, hizmetçilik âlemlerinde kalacaklarından iştikak dersini takip etmeyebilirler. İdadiye talebesi iştikak ilmini iki cihetten öğrenmeğe mecburdurlar: (1) İştikak bahsi Türkçeyi esaslı bir surette öğrenmek isteyenlere elzemdir; (2) Arapça, Acemce lisanlarını müstakil tahsil etmek arzusunda olanlara faydalı başlangıçtır.

[1/15] Yeni Lisanın Güzelliği

-1-

Lisanda ikilikler

Aynı kelimeyi âlimler başka türlü, avam başka türlü kullandığı zaman buna “ikilik *Doublet*” namı verilir. İkilikler, kelimelere münhasır olmak üzere, her lisanda vardır. Fakat Türkçede kelimelerden başka terkiplerde, cemlerde, edatlarda da ikilikler mevcuttur. İbtida kelimelerdeki ikiliklere misal gösterelim:

Türkçe kelimeler

Âlimlerin isti'mali	Avamın isti'mali
kangı	hangi
kanı	hani
dürlü	türlü
kimesne	kimse
gelmişsin	gelmişin
dinleyeyim	dinleyim
kışlak	kışla
yasa	yasak
ordu	orta
hakan	han
[4/18 (2/16)]	
hatun	kadın
arслан	aslan
kazgan	kazan
ilke	ülke
kapu	kapı
toğrı	doğru

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

ilerü	ileri
ay oğul	a yol
keraste	kereste

2- Farsî kelimeler

rûze	oruç
bahş etmek	bağışlamak
nerdübân	merdiven
çârçûbe	çerçive
benefşe	menekşe
çetr	çadır
cehûd	çifit
pençşenbe	perşenbe
câdû	cadı
âyine	ayna
[5/19 (3/17)]	
şikem	işkembe
mehtâb	maytab
kûşe <i>ou</i>	köşe <i>eu</i>
zerdâlû	zerdali
gırbâl	kalbur
haftân	kaftan
gûze	kozak
gavgâ	kavga
panbeh	pamuk
yâre	yara
nemaz	namaz
mâye	maya
beyâbân	yaban
şeltük	çeltik
gebr	gâvur
dûrbîn	dürbün
çerâğ	çıra, çırak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

hemân	hemen
fenâr	fener

3- Arabî kelimeler

Âlimlerin isti'mali	Avamın isti'mali
[6/20 (4/18)]	
âdem	adam
ebdal	abdal
tabl	davul
arak	rakı
Oşmân	Osman (lâfzında)
sûret	surat
fincan	filcan
galebelik	kalabalık
aybe	heğbe
İman etmek	inanmak
tasavvur etmek	tasarlamak
bekere	makara
avret	avrat
eblâk	ablak
ebreş	abraş

4- Ecnebî kelimeler

Âlimlerin isti'mali	Avamın isti'mali
bank	banka
bankiye, banker	bankacı, bankâr
post	posta
pilan	pilanço
[7/21 (5/19)]	
rejon	racon
vapureu	vaporou
vaptiz	vaftiz
şapo	şapka
sigara	cigara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

revolver	rovel
baliyemez	balyemez
şokola	çukulata
salad	salata
Frans	Fransa
İtaliyan	İtalyan
Anglter	İngiltere
Rus	Rusya
Avrob	Avrupa
sulfat	sulfato

-2-

Âlimlerin ve avamın psikolojileri

Âlimlerin yazdıkları “galatât” kitaplarına bakılırsa avamın isti’mal ettiği kelimelerin yanlış sayıldığı görülür. Avam ise isti’malleriyle -âlimlerin kullandıkları kelimeleri fiilî reddederek-lisanda tasarruflar icra etmişlerdir.

[8/22 (6/20)] Âlimler, Türkçe kelimelerde Selçukîlerin isti’malini fasih tanımışlar, hariçten alınan kelimeleri ise mensup oldukları lisanlarda nasıl telâffuz olunuyorsa o surette kabul etmişlerdir. Âlimlerin ruhu avama ait isti’malleri yanlış ve kitaplarda yazılı şekilleri doğru telâkki etmekle ma’lûldür. Âlimler, ananeci ve kaideci olduklarından lisanda husule gelen selim tekâmülleri, feyizli istihaleleri tedenni ve tefsih sanırlar.

Yeni Türkçe; galatlardan yani, avamın isti’mallerinden doğmuştur. Âlimler ukalâlıkla mecbul oldukları için kavmî lisanlarını muhtelif lisanlarda yazılmış sarf kitaplarından öğrenmeye çalışırlar. Avam, salıkaya tabi bulunduğu lisanlarda da rehberi salıkasıdır. Avam, salıkasıyla lisanda daima tahavvüller husule getirir. Bu tahavvüller keyfî ve tesadüfî olmaz, lisanın “salikîtecvid”ine, “tabiî bedaet”ine tabi olur: Eski Türkçede müsta’mel “kaygu, sayru, ağu, gözgü, ösrük” gibi kelimeler, lisanın tecvidine ve bedaetine muvafık olmadıkları için avam tarafından terk olundular. Yerlerine “keder, hasta zehir, ayna, sarhoş” kelimeleri kullanılmaya başlandı. Avam gerek eski Türkçede mevcut, gerek Arapçadan, Acemceden ve sair ecnebi lisanlardan me’huz kelimeleri kendi bedaetine, kendi tecvidine uydurmağa çalıştı. Uyabilenleri istihalelere uğrattı, uyamayanları lisandan ihraç etti. Yeni Türkçe bu suretle ikiliklerden, ve bu ikilikler arasında [9/23 (7/21)] avamın istihallerinden tevellüd etti. Yeni Türkçenin tabi bulunduğu istihale kanunlarını keşfedebilmek için her şeyden evvel Türkçenin zımnî tecvidini, salikî bedaetini tedkik etmek lâzımdır.

-3-

Türkçenin Tecvidi

Türkçede iki türlü âhenk vardır. Birincisi samtların âhengidir. Bir kelime sakil bir harf ile başlamış ise onu takip eden bütün harfler de sakil olur; bilâkis hafif bir harf ile başlayan bir kelimenin bütün harfleri hafif olur. Türkçede kelimeler sakil ve hafif diye iki kısma ayrılır, sakil kelimelere lâhık olan edatlar sakil; hafif kelimelere lâhık olan edatlar hafif telâffuz olunur: Çiçeklik, odunluk gibi...

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Türkçede “a, ha, hı, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, kaf” samtları sakildir. “Kalmak, kırmak, salmak, durmak” kelimelerindeki hareketleri irae eden “elif, ye, vav” saitleri de sakildir. Diğer samtlar, kelimenin sakil ve hafif olduğuna göre sakil veya hafif söylenir. Mütebaki saitler daima hafiftir.

Sakil harflerle başlayan Arapça, Acemce kelimelerde âhenk tesiriyle husule gelen istihalelere misal:

Âdem, adam - Hasen, Hasan - Hayder, Haydar- haste, hasta- sandeli, sandalya - sûret, surat - [10/24 (8/22)] fzla, fazla - trf, taraf - ‘arb, arab - gavga, kavga - mksd, maksad - kdr, kadar - [hefte, “hafta” kelimesinde “he” harfi “ha” harfine mültebes olduğu için sakil bir harf gibi müessir olmuştur.]

Âlimler, imlâya; avam telâffuza hakim oldukları için Arapçadan, Acemceden alınan kelimeler, telâffuzca büyük istihalelere uğradıkları halde imlâca eski şekillerinde kalmışlardır. [Hakiki sebebi ileride gösterilecektir.]

Âhengin ikinci nevi saitlerin âhengidir. Bu âhenge göre kelimeler, vâvî, yâî diye ikiye ayrılır. Yâî kelimelerde yalnız fetha ve kesre hareketleri bulunabilir. Vâvî kelimelerde yalnız zamme mevcuttur. Yâî kelimelere lâhık olan edatlar esre, vâvî kelimelere lâhık olan edatlar ötre okunur:

[Yâî]	[vâvî]
babalık	oğulluk (<i>luk</i>)
Sivashı	Söğütlü
tatsız	tuzsuz (<i>suz</i>)

Arapçadan, Acemceden sair ecnebi lisanlardan alınan kelimelerde yavaş yavaş bu âhenge ittiba etmektedir. Misal:

dûrbîn	dürbün
şeltük	çeltik
câdû	cadı
zerdâlû	zerdali
[11/25 (9/23)] gûre	koruk
rûze	oruç
şapo	şapka...

Bununla beraber âhengin bu tesiri ekseriyetle telâffuzda kalmış, imlâya sirayet edememiştir. [Sebebi ileride gösterilecektir.]

Türkçede sakinlerin içtimai caiz olmadığından “fıkr, ilm, şî’r, hüzn, katl” gibi kelimeler: “fikir, ilim, şiir, hüzn, katil” suretinde harekeli telâffuz edilmeye başlanmıştır.

Bu misallerden anlaşılıyor ki: İkilikler ve galatlar Türkçeye mahsus “salikî tecvid”in tesiriyle husule gelmiştir. Bu tecvidin âhenklerine ittiba etmeyen Türkçe, Arapça, Acemce kelimeler terk olunmuş; ittiba edebilenler temsil edilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

-4-

Türkçenin bedaeti

Lisanın bedaeti, kelimelerin maddî güzelliğini tedkik eder; manâlarındaki güzelliği nazara almaz. “Remi dö Gurmon”un dediği gibi (bir kelimenin manâsı bir kadının zekâsı gibidir. Bunların her ikisi de şekildeki güzelliğe fazla bir cazibe ita edemez.)

Kelimelerin bedaete muvafık olması için ibtida lisanın tecvidine muvafakati şarttır; fakat bir kelime tecvide muvafık olmakla bedaete de muvafık olmak lâzım gelmez. Bazı kelimelerimiz vardır ki Türkçenin [12/26 (10/24)] tecvidine muvafık olduğu halde bedaete muvafık değildir. Eski Türkçede müsta’mel (ösrük, gözgü, baskıç) kelimeleri gibi... İşte bunlar bedaete muvafık [muvafakat] etmedikleri için terk olunmuşlardır.

Bedaet, yalnız salıkaya tabidir; bazan (b) harfini (m) harfine tebdil eder. (Bekere) [yi] (makara) (benefşe)yi (menekşe) yapar. Bundan başka (sigara) (cigara), (vaptiz) (vaftiz), (fincan) (filcan), (arak) (rakı) olur.

*

* *

Bir kelime, Arapçada, yahut Acemcede güzel olduğu halde Türkçeye geçince çirkin görünür. Türkçede güzel olmak için eski şeklini değiştirmesi, Türkçenin tecvid ve bedaetine uygun, yeni bir şekil alması icap eder. Arapça ve Acemcede harekeler, maksur ve memdud olmak üzere iki kısımdır:

Maksur harekeler (fetha, kesre, zamme) işaretleri ile, memdud harekeler (elif, vav, ye) harfleriyle gösterilir. Türkçede memdud harekeler yoktur, yalnız maksur harekeler vardır. Binaenaleyh Türkçeye intikal eder. Arapça ve Acemce kelimelerde ibtida memdud harekelerin maksur telâffuz olunması, saniyen samit ve saitlerin âhenklerine muvafık bir şekil alması icap eder.

Eski lisanda Arapça ve Acemce terkipler ve cemlerde müsta’mel [13/27 (11/25)] olduğu için bu lisanlara ait kelimeler, Türkçenin tecvidinden âzade kalmışlar, eski kavmiyetlerini muhafaza etmişlerdir. Eski lisanda Arapça ve Acemcenin yalnız kaideleri değil, tecvidleri, bedaetleri de hakim olmuştur. Bunun için kelimelerde iki makûs taklit cereyanı mevcuttur. Onlar bir taraftan avam lisanında Türkçenin âhenklerine ittibaa çalışırken, öte taraftan âlimlerin sunî dilinde Arapça ve Acemcenin tecvidine imtisal zaruretinde kalmıştır. Bundan dolayı (kardeş, elma) gibi bazı Türkçe kelimeler (kavmî âhenk)lerini kaybederek Arap ve Acem tecvidlerine mahkûm olmuşlardır. (Ordu, sancağ, ümid) gibi kelimeler Farisî terkiplere de dahil olarak büsbütün Acemleşmişlerdir. Bu hal devam etse ihtimal ki Türkçenin bedaeti büsbütün zail olacak, lisanımız Araplaşmış, Acemleşmiş, uydurma ve çirkin bir lisan şeklini alacaktır.

-5-

Terkiplerde ve cemlerde ikilikler

Başka lisanlarda yalnız kelimelerde ikilikler vardır; eski Türkçe fazla olarak terkiplerde, cemlerde, edatlarda da ikilikler yapmıştır. Bu müstesna hâlin neticesi olarak memleketimizde âdeta birbirinden ayrı iki lisan tekellüm olunmuştur. Avam, âlimlerin yazdığı kitapları asla anlamamış, kendi yazıcıları tarafından yazılan “Âşık Garipler”i, “Köroğlular”ı okumuş, kendi ruhundan kopan (mani)leri, (destan)ları terennüm etmiş, kendi muhayyilesinin [14/28 (12/26)] doğurduğu (efsane)leri, (masal)ları anlatmış ve hâlâ anlatmaktadır. Arapça, Acemce terkipler, cemler, edatlar Arapça ve Acemce kelimelere ibtidaî şekillerini muhafaza için müstahkem kaleler vazifesini ifa etmiş, lisandaki bedaetin intişarına âhenkteki güzelliğin taammümüne mani olmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Avam, Arapça, Acemce kelimeleri kabul ederek temsile çalışmış, fakat bu lisanın terkiplerini, cemlerini, edatlarını asla kullanmamıştır.

Avama bu gibi terkipler gösterildiği zaman ya (mülâzım-ı evvel, mülâzım-ı sani) terkiplerinde olduğu gibi (evvel mülâzım, sani mülâzım) şekillerine sokmuş, yahut iki sefinenin isimleri olan (Feth-i Bülemd, Nüvîd-i Fütûh) terkiplerinde olduğu gibi büsbütün tahrif ederek (Yedi Bölen, Delik Kütük) kılıklarına ifrağ etmiştir. (Seri ateşli top) tabirini (sarılı top) yapmıştır. Bu misallerden meydana çıkıyor ki avam daima kullanacağı terkiplere (manâsı anlaşılır) bir şekil vermiştir. (Seri ateşli) yerine (çabuk ateşli) dense idi şüphesiz değiştiremeyecekti. Çünkü (manâsı anlaşılmış) olacaktı.

Yeni Lisancılar, Türkçenin her safhasında bu ikilikleri görerek avamın isti'malini lisanın salikasına ve mizacına daha muvafık buldu. Ve bu isti'mallerden yeni Türkçeyi istimzaca azmetti. Bir lisan canlı kelimelerden, canlı kaidelerden, canlı âhenklerden tereküb eder. Başka lisanlardan alınan kelimeler, kaideler, âhenkler ölüdür. Yeni Türkçe Selçukçadan, Çağataycadan kelimeler, kaideler [15/29 (13/27)] alamadığı gibi, Arapçadan, Acemceden, Türkmenceden, Avrupa lisanlarından da bu kaideleri iktibas edemez; çünkü bu muktebes unsurlar, hayatsız unsurlardan ibarettir. Yeni Türkçe bu lisanlardan yalnız muhtaç olduğu kelimeleri alır ve bunları kendi kaidelerine, kendi âhengine, kendi bedaetine, kendi salika ve mizacına tevfiik ederek temsil eder. O zaman bu mehuz kelimeler canlanır, yaşamağa, istihale ve tekâmül etmeğe başlar. Yeni lisan Türkçenin âhengine muvafık olmayan bir kelimeyi aslı Türkçe olsa bile Türkçe saymaz. Başka lisanlardan alındığı halde temsil edilmiş, Türkçenin tecvidine uydurulmuş kelimeleri (halis Türkçe) gibi telâkki eder. Maks Müller'in dediği gibi (bir lisan kendi cezirlerinden değil, kendi tasarruflarından müteşekkildir.) (Keder) kelimesi (kaygu) kelimesinden daha Türkçedir, çünkü: Kaygu kelimesinin mümasilleri olan (sayru), (ağu) gibi kelimeler lisandan tard edilmiştir. (Keder) kelimesinin Türkçede mümasilleri olan (emek), (elek) gibi kelimeler ise kesretle müsta'meldir, çünkü lisanın tecvidine muvafıktır.

Eski Türkçe, ecnebî terkipleri, cemleri, edatları kullanmamış, hiçbir lisanda bulunmayan bu hasta, bu memsuh ikiliği kabul etmemiş olsaydı şimdi bütün ecnebî kelimeler, tamamıyla Türkçenin tecvidine, bedaetine tevafuk etmiş olacaktı.

Bugün elimizde son derece sağlam ve güzel bir lisan bulunacaktı; fakat bizden evvelkilerin ehemmiyet vermedikleri hakikatlere bugünün [16/30 (14/28)] evlâtları olan biz kıymet vereceğiz. Bir lisan diğer lisandan (lisaniyet) alamaz, kelimeler alabilir. Bunları da kendi tecvidine, bedaetine göre temsil eder. Lisanın tecvid ve bedaeti avamın salikasında tecelli eder. Feyizli ve müterakki bir edebiyat avamın salikasını tatbik ederek lisanın inkişafına bâdi olur, âlimler, edipler her zaman lisana fenalık yapmışlar, lisanın tabiî güzelliğini kendi (malûmatfuruşluk) heveslerine feda etmişlerdir. Başka lisanlara ait kaideler, tecvidler, âhenkler Türkçede muzır kapitülasyonlar kabilindendir. Bu imtiyazları ihraç ve izale ederek yabancı kelimeleri temsil etmek ve bu temsilde avamın teşkil ettikleri kelimeleri nümune tanımak yeni Türkçenin vazifesidir.

Âhenkli kelimelerin, âhenksiz kelimelerden daha güzel olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Türkçe terkiplerin, cemlerin, edatların Arapça, Acemce terkiplerinden, cemlerinden, edatlarından daha güzel olduğu da misallerle isbat olunabilir:

Kütüb, kitaplar - mekâtib, mektepler - lisân-ı millî, millî lisan - edebiyât-ı cedide, yeni edebiyat - kıymetdâr, kıymetli - maddîyûn, maddeci.

Yeni Türkçenin eski Türkçeden hem daha güzel, hem daha faydalı olduğu şimdiye kadar gösterilen misallerden tamamıyla anlaşıldı. İlmin, felsefenin bütün bu teminlerine istinad ederek biz şiddetle iddia ediyoruz:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

İstikbal yeni lisanındır.

[31 (29)] Türkçe terkiplerin güzelliği

Eski lisan klişeli bir lisan idi, yeni lisan bu klişeleri kelimelere tahvil ettiği için tahlilî bir lisan hâlini alacaktır. Arapça, Acemce kelimelerin yalnız Türkçe terkipler şeklinde kullanılması bedaete daha muvafıktır. Türkçe terkiplerin Arapça, Acemce terkiplerden daha güzel olduğu aşağıda beş esas ile isbat olunabilir:

1-Arapça, Acemce kelimeler Türkçe terkiplere dahil olunca lisanımızın tecvidine ve bedaetine muvafık telâffuz edilmek mecburiyetinde kalırlar. Halbuki Arapça, Acemce terkiplere girince o lisanlara mahsus tecvidlere tâbi kalmaları zarurîdir: Âdem-i ibtidâî, ibtidaî adam - benefşe-i rengîn, rengîn menekşe misallerinden anlaşılacağı gibi...

2-Arapça, Acemce terkipler Türkçeye klişe hâlinde girerler. Bunların bazılarını biz, kendimiz ibda etsek bile, bir Arap, bir Acem sıfatıyla ibda etmiş oluruz. Bu klişeler uzun bir kelimedenden başka bir şey değildir. Böyle uzun kelimelerin bedaete ne kadar muhalif olduğunu anlayan Almanlar onları hemen parçalamışlardır. “Millet-i müsellaha” müellifinin bu hususta, uzun Almanca kelimelerin kısaltılması hususunda pek büyük hizmeti olmuştur ki bahsimizi ta’vikedeceğinden dolayı şimdilik tafsilinden vaz geçtik. Türkçeden yabancı uzun kelimeleri çıkararak onların yerine [32 (30)] yalnız muhtaç olduğumuz unsurlarını kabul etmek bedaetin şiddetle istilzam ettiği meselelerdendir. Meselâ şimdiye kadar “Osmanlı kavimleri” makamında “akvâm-ı Osmâniyye” denince aralarındaki kesre iki kelimeyi “mürekkep bir kelime” yani klişe hâline koyuyor. Tıpkı Fransızcada müsta’ mela *posteriorie apriorie L’omo faber* klişeleri gibi.

3-Birçok Arapça, Acemce klişeler vardır ki kullananlar bile çok kere onların tahlilî manâlarını bilmezler. İbham o çift kelimelerin manâlarını yemiş, mahv etmiştir. “Dil-ber”, “dil-ârâ” gibi... Bundan başka birçok adamlar “ittifâk-ı ârâ” izafet terkiplerindeki re’yin cem’i olan “ârâ”yı “ârâsten” mastarından emr-i hâzır, ve bu münasebetle her iki kelimenin hasıl ettiği kelimenin bir “terkîbî vasf” olduğunu zannederek kesresiz okuyorlar. Terkip hâlinde olan uzun kelimelerin tahlilî manâsı vazih bir surette anlaşılmaz, müz’ic bir karanlık içinde kalırsa lisanın bedaeti kaybolur. Bunun içindir ki avam “alâ’im-i semâ”yı “eleğimsağma” ve “feth-i bülemd”i “yedi bölen”, “nüvîd-i fütûh”u “delik kütük” suretinde kendisine göre manâlı bir tarza sokmuştur. Lisanda böyle manâsı karanlık klişeler bulunmazsa avam tefsir için kelimeleri tahrife mecbur kalmaz ki, bu, lâzımdır.

4-Sıfatların ve muzâfünileyhlerin mevsuf ve muzaflarına takaddümü Türkçenin salıkası ve bedaeti iktizasından olduğu için Arapça [33 (31)] ve Acemce izafet veya tavsifler her şeyden evvel Türk zevkine gayet çirkin gelir. Ve işte bunun içindir ki avam meselâ mülâzım-ı sâni mülâzım-ı evvel yerine sani mülâzım evvel mülâzım diyor, salıkasına göre düzeltiyor.

Meselâ “Halide Hanım” “Harap Mabetler”de sırf Türkçe terkipler yaptığı zaman şimdiye kadar yazan bütün muharrirlerden ayrılarak bir yenilik gösterdiği için ne kadar güzellikler temin ediyor. İşte gelişigüzel aldığımız şu bir iki parçayı tedkik edelim:

“Ey Ana Toprağı”ndan:

“... çocukların felâket sularının en muzlim derinliklerinde boğuluyor.”

Eğer bunu eski lisanın salika ve bedaetimize muhalif olan karanlık terkipleriyle yazmış olsaydı: “... Çocukların miyâh-ı felâketin -ve belki de daha uzatarak miyâh-ı felâket-âlûdun-a’mâk-ı muzlimesinde -ve yine belki de a’mâk-ı zulmet-âğîninde- boğuluyor.” diyecek, bu rakik hayali kalın duygusuzluk perdeleri altında anlaşılmaz bir hâle sokacaktı.

Yine onun “Osman’ın Selâmı”ndan:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

“... Sabah yıldızlarından dökülen solgun pırıltıların yandığı, şafak bulutlarının hafif bir humretle televvün ettiği, [34 (32)] ilk ziyanın bir inci beyazlığıyla cilâladığı bu rakid suların üstünde medid, muazzam bir sada -dünya ölmüş zannedilecek kadar- müthiş bir sükût hükm-fermâ olan bu semavî ışıklara hitap ediyordu.”

Bu da eski lisana nakledilince:

“... Encüm-i seherden dökülen eşi'e-i hâsifenin yandığı, sehâ'ib-i şafakın bir humret-i hafife ile telvin ettiği ziyâ-yı evvelînin bir ebyaziyyet-i lü'lü' -belki de bir ebyaziyyet-i mervârid-ile cilâladığı bu miyâh-ı râkidenin üstünde bir sadâ-yı mu'azzam u medîd -dünya ölmüş zannedilecek kadar- bir sükûn-ı müdhiş hükm-fermâ olan bu envâr-ı semâviyyeye hitab ediyordu.” gibi pek berbat bir şekil alacağı şüphesizdir.

5-Bazı Arapça ve Acemce kelimeler var ki lüzumsuz ve Türkçenin bedaetine mugâyir oldukları halde ancak sığındıkları terkiplerin sayesinde yaşıyorlar, ve Türkçeye pek ağır bir yük oluyorlar. Mâ', âb gibi. Eğer âb-ı hayât, mâ'-i hazîn gibi terkipler olmasa bunlar şüphesiz ölecektir. Nitekim son zamanlarda bu gibi terkipler kalktığı için bu kelimelerin isti'mali de azalmıştır.

Cemler

Türkler, Acemcenin yalnız canlılara mahsus “ân” cem edatını kabul etmişler, ve meselâ hastegân, bendegân gibi şeyler yapmışlardır. [35 (33)] Bunlardan meselâ haste kelimesi müfred olarak kullanıldığı zaman Türk tecvidine muvafık olması için “hasta” tarzında telâffuz edilir. Halbuki Farisî cem'in isti'mali bu tecvidin pek zarurî bir surette bozulmasını mucib olur. O zaman “hasta” “haste” suretinde telâffuz edilir. Bundan başka Türkçe cem edatı kelimenin hafif ve sakil olmasına nazaran “lar” ve “ler” suretinde söylenir. “Hastalar” “zindeler” gibi... Halbuki Acemcede böyle bir şey yoktur! O lisana nazaran cem yapılsakil ve hafif her kelime aynı suretle telâffuz edilir. Meselâ hastegân ve zindegân denir ki bu Türk âhengine şiddetle muhaliftir.

Arapça cemlere gelince: “Salim cem”ler mahud müzekkerlik ve müenneslik işareti altında ezildiği için bu gibi kayıtlardan âzâde olan Türkçenin sadeliğini bozduğunu düşünmek bile kelimelerin Türkçe tecvidine tâbi olmasını men ediyor ki bu, netice itibarıyla pek fenadır.

“Mükesser cem”lere gelince Türkçe iltisakî bir lisan olduğu için her kelimenin cezir ve edatları ilk nazarda görünür. Halbuki tasrifî bir lisan olan Arapçadaki mükesser cemler müfredinin sıygası bozularak yapıldığı için kelimelerin cezir ve iştikakları anlaşılmaz bir hal alıyor, ve Türk dimağını yoruyor.

Misal

	kütüb-	kitaplar
	ketebe-	kâtipler
	mekâtib	mektepler
[36 (34)]	mekâtib	mektuplar

Edatlar

Arapça, Acemce edatlar da tıpkı cemler gibi kelimelerin Türk tecvidine uymasına şiddetle muhalefet ediyor ki, bu netice olarak, yine onların temessülüne mani olmaktadır. Hususıyla edatların yerini tutan Türkçe edatlar varken hem âhengi bozan, hem kelimelerin vuzuhunu kaybettiren bu yabancı edatları kullanmağa hiç de lüzum yoktur. Türkçeningüzelliğisadeliğinde ve âhengindedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Kimya istilahlarından “hücre” mukâbili olarak Acemce “mâye”yi lisanımızın tecvidi “maya” suretinde telâffuz mecburiyetini verdiği halde bu kelimenin o lisana ait bir edatla isti’malinde lisanımızın âhengini bozuyoruz, ve meselâ “mâye-dâr” diyoruz. Halbuki Acem edatını kullanmayacak olsak “mayalı” diyerek temsil etmiş olacağız. Yine Acemceden alarak tamamıyla Türkçelendirdiğimiz “köşe-**kieuche**” kelimesini meselâ “kûşe-dâr” gibi bir edatla birlikte kullandığımız zaman “kûşe-ghouche” diye okumak mecburiyetinde kalmaktayız.

Hulâsa: Arapçadan, Acemceden aldığımız kelimeleri o lisanların terkiplerinden, cemlerinden, edatlarından kurtardığımız surette yavaş yavaş Türkçeleştirmiş olacağız ki bu, şüphesiz lâzımdır.

İşte bütün bu hakikatleri tedkik ederek istikbal lisanımızın yeni lisan olacağını iddia ediyoruz.

Mühim bir rica

Kitap mütalâa buyurulmadan evvel aşağıdaki cetvele göre yanlışların düzeltilmesini rica ederiz.:

sayfa:	satır:	doğru:	yanlış:
2	19	Prestige	Pretsige
7	3	lisanî	fanî
13	1	tabiîlik	tabiîcilik
24	15-17-18-19	memdud	mahdud
28	5	tatbik	tazyik

Genç Kalemler Mecmuası

Onbeş günde bir intişar eder; yeni lisana ait kaideleri uzun uzadıya anlatır. Yine bu tabii istikbal lisanımızla yazılmış edebî, felsefî, ilmî makalelerle müzeyyendir. Her Osmanlı mutlaka okumalıdır. Seneliği yarım lira, altı aylığı (Mecidiye ondokuz hesabıyla) otuz kuruştur.

İdarehanesi: Selânik’te Rıhtım’da Yeni Apartmanlar’da mahsus daire.

KAYNAKÇA

Genç Kalemler Dergisi, yay.haz.: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995; 2.b., TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

